

KELLER Péter¹

Kik és hogyan gyógyították Egerben Gárdonyi fájó családi sebeit?

Megtérés és megértés: a katolikus Eger és papjai Gárdonyi Géza életében

Dédapám és Dédanyám kapcsolata sajnos nem volt idilli. A sok szenvedés ugyanakkor mindkettőjüket közelebb vitte az Úrhoz. Hálát adok, hogy Dédapám példájával igazolhatom, hogy a megromlott férfi-nő kapcsolatban szerzett sebek Isten irgalmából, a pap barátok segítségével be tudnak gyógyulni, az Úr új utakat jelöl ki, új feladatokat ad a Benne bízóknak, az Őt el nem hagyóknak.

Dédapám Egerbe költözése Tordai Ányos szerint egy régi-új élet kezdete:

„Mit jelent Eger Gárdonyi életében? A megtérést és a megérést. A gondviselő Isten visszahívta a pogány főváros útvesztőiből a templomos régi fészekbe. Majd húsz évvel előbb indult el onnan az öreg líceum tudásával és hitével vértzetten: most vissza kellett mennie, hogy magasra nőtt fája meg is lombosodjék, hogy semmivé törpült hite ismét az ég felé irányuljon. Mert ez történt Egerben. Ott a soktornyú város felett, a magányos csöndben Isten újra megérintette lelkét. Elszongította a fájó sebeiket. Mellé telepítette megmaradt kis családját. Önzetlen, melegszívű embereket küldött hozzá jóbarátokul. És lassan-lassan erőssé fonódott a szál, mely egri azilumát az égboltozattal, az Istennel, a másvilággal ezután már elszakíthatatlanul összekötötte. Háza alatt meg a vén egri vár falai-bástyái, a porladó erős magyarok lelke ihlették mesélő tollát. Visszavarázsolták emlékébe a falusi tanító legszebb élményeit. Kigyújtották háza felett dicsőségük örök csillagát. Kinyitották előtte a láthatatlan emberek szívét. Kitárták eléje Isten rabjainak celláját. Gárdonyi múzsájának szárnya Egerben nőtt meg, mesemondó fája ott termette legszebb gyümölcseit.”²

Tordai határozottan cáfolja, hogy Dédapám „emberkerülő” lett volna. Azt írja:

„Barátait, vendégeit szívesen látta, de ő maga nem kíváncsított a város utcáira, az emberek közé. (...) A sok hányódás, ínség, gyötrődés után is alapjában vidám és melegszívű ember maradt (...) nemcsak munkáiban, hanem életében is mindvégig. Mint mindenki, aki nemcsak testi, hanem lelki életet is él. (...) ha társaságba került, belemelegedett a hangulatba s rendesen ő vitte a szót. (...)”

Ha kedves vendége jött, hozatta azonnal a saját termésű »piros vizet« s vidám pohár s pipaszó mellett folyt a beszéd.”

Tordai nyolc évig élt egy városban Dédapámmal és mindennapos beszélgető viszonyban voltak. Az író nőkapcsolatait illetően felvillant egy kevésbé ismert Gárdonyi-képet, nevezetesen, hogy a fiatal Gárdonyi „Ifjúságának nehéz napjait hamar lángfogó szíve könnyítette”, de hamar hozzáteszi, hogy Farkas Vilma és Gergely Katica után „Életében nincs több nyoma a szerelmi lángolásnak”. Szarvassy Margittal kapcsolatban úgy fogalmaz: „A keservesen szenvedett és felbonthatatlan házassági kötelék végkép kioltja a parázst. Ezután csak lelke leányainak, a kékszemű Dávidkánéknak, Emőkéknek, Margitoknak hódolt.” 1922-es írásában ebben az értelemben beszél Miláról is, akit segítő szomszédasszonyként említ. Ezzel hitelesen és cáfolhatatlanul teszi helyére a különböző mendemondákat.

Kiemeli, hogy Gárdonyi Géza jó ember, elsősorban jó édesanya volt. És azt is, hogy jó barát is volt.

A cisztercita szerzetes és jó barát számára fontos volt, hogy Dédapám hitével kapcsolatban is valós képet fessen. Így fogalmaz:

„Örömmel kell azt hirdetni, hogy alig van Isten-hívőbb, Krisztus-szeretőbb, Mária-tisztelőbb, másvilágban-bizakodóbb, tisztább tollú és erkölcsösebb írónk Gárdonyinál.”

„1897-ben az előbbi istentagadó már Krisztusról álmodik, már azt tervezi sírfeliratául: Hiszek egy Istenben és az örök életben, (...) egri jóbarátainak javarésze katolikus pap. Gyakori tárgyai a beszélgetésnek a szent biblia s a hitigazságok. Amazt is forgatja sokszor, ezeken is töpreng még többször. Folyosója falára maga festi Szűz Máriát a kis Jézussal. Hálószobájának éke Munkácsy Krisztusa. Ágya felett a megfeszített Jézus keresztje. Végrendelete azt kívánja: pap szentelje be sírját és a sírkeresztje ezt hirdesse: Csak a teste.”

Tordai megerősíti, hogy Gárdonyi a 18 éves korában megfogalmazott életelvei szerint élt, melynek utolsó pontja a Jézus-követés. (Érdekesség, hogy Franklin ezt a pontot utólag fűzte az életelveihez. Dédapám életében viszont ez a meghatározó értéktengely.)

Tordai írásában az önzetlen és melegszívű emberek azok a barátok, akik a fájó sebeket gyógyították és akik abban is segítségére voltak, hogy múzsájának szárnya Egerben nőjön meg, hogy mesemondó fája ott teremje legszebb gyümölcseit.

Az ezen folyóiratban korábban *A másokért felajánlott élet motívuma Gárdonyi nőalakjaiban* című írásom a barátok gyógyító hatásának ékes bizonyítéka. Dédapámban nincs sértettség, nincs bosszú. A szép emlékek tovább élnek, az ideál nem homályosodik, hanem Krisztus keresztje felől megvilágítva és értelmezve még ragyogóbbá válik.

Ez a szemléletváltás az önzetlen és melegszívű barátoknak is köszönhető.

Ebben a dolgozatomban róluk szeretnék megemlékezni.

Dédapám egri kapcsolatrendszerét többen kutatták. A ciszterci vonatkozásokról dr. Kilián István professzor úr készített anyagot.³ Ő Kerekes Károly apát úrra hivatkozva Maczki Valért, Greksa Kázmért, Tordai Ányost, Kürti Menyhértet és Werner Adolfot említi a barátok között.⁴ Madarász Flórisról azt mondja, ismeretségük inkább szakmai jellegű lehetett. Szól még egy távirat kapcsán Kassuba Domonkosról, és említi Dombi Márk nevét is, aki Dédapám halála után egy a Gárdonyi Társaság által rendezett ülésen tartott előadást.

Az említett atyák köztiszteletben álló, magasan képzett, tudós emberek voltak, akik jelentős publikációs tevékenységet is folytattak.

Dombi Márk Egerben gimnáziumi tanár 1913 és 1915 között, majd 1917 és 1923 között újból, de akkor már a növendékek lelki igazgatója is lett. Két, Dédapám életében írt munkáját említik: *Kölcsey mint kritikus* címmel jelent meg az egyik Székesfehérváron 1896-ban. A másik Liguori Szt. Alfonz *A Jézus Krisztus iránt való szeretet gyakorlása* című írásának fordítása, ami Budapesten 1922-ben jelent meg.⁵

Greksa Kázmér⁶ 1895-től 1898-ig élt Egerben. Bölcelet-doktori oklevelet nyert 1890-ben, melynek témája: *A Zrinyiász és viszonya Tasso-, Vergilius-, Homeros- és Istvánffyhoz*. Ő fordította le az ifjúság számára annak a XIII. Leó pápának⁷ a költeményeit, akinek legfontosabb célja az egyház és a kultúra összhangba hozása, valamint a modern társadalom megnyerése volt. Ez a pápa adta ki a *Rerum novarum...* kezdetű szociális enciklikát is.

Kassuba Domonkos 1892-től 1917-ig volt a gimnázium igazgatója.⁸

Kürti Menyhért⁹ tanár, irodalomtörténész, akivel 1899-től 1917-ig, tehát 18 éven át ismerhették egymást. Kutatási területei többek között Bajza és Mikes Kelemen voltak. Gárdonyi halála után Budapesten katolikus tanügyi elnökként ténykedett.

Macki Valér¹⁰ 1877-ben lett főgimnáziumi tanár Egerben, hol az érseki joglíceumban egyúttal a bölceleti erkölcsant is tanította, aztán főgimnáziumi tanár Pécsen, majd 1890-től 1921-ig, tehát több mint harminc évig ismét Egerben tanított. Gárdonyi Egerbe költözésétől, 1897-től futhatott párhuzamosan a pályájuk. Az egri irodalmi és zenei élet szervezője volt. Írt könyvet költészettanról, líráról, hit és tudás kapcsolatáról, általánosságban a bölceletről, van írása, mely nemzeti bűnünkről, Eger város és a magyar irodalom kapcsolatáról, Budapest és a provincia, a vidék összehasonlításáról szól.

Madarász Flóris 1904-től tanít Egerben. Több 19. sz. eleji íróról szóló tanulmánya jelent meg. Fő művei *Vörösmarty és kora* (Baja, 1900), *A modern dráma* (Eger, 1905), *A tékozló fiú* (zenés színdarab, Budapest, 1905), *Pyrker és a magyar írók* (Eger, 1908).¹¹

Tordai Ányos 1913-tól él Egerben. Kilenc éven keresztül lehettek barátok. Tordai több olyan témával is foglalkozott, melyek Gárdonyit is érdekelték: esztétikai, irodalomtörténeti

tanulmányokat, kritikákat, költeményeket, ifjúsági színműveket, valamint számos tankönyvet (magyar nyelvtan, stilsztika, retorika, poétika) írt.¹²

Werner Adolf¹³ 1895-től 1904-ig, majd 1917-től 1924-ig volt Egerben. 1921-ben tankerületi főigazgató lett. A Gárdonyi Társaság egyik alapítója. Később zirci apát. Könyvet írt Goethe és Kármán József kapcsolatáról, Kisfaludy Sándorról.

A másik forrás Szecskó Károly¹⁴, aki szerint Kürti Menyhért Maczki Valér, Madarász Flóris, Tordai Ányos Werner Adolf tartoztak a ciszterciták közül a baráti körhöz. Szecskó nem említi Dombi Márkot, Greksa Kázmért és Kassuba Domonkost, viszont megjegyzi, hogy Gárdonyihoz Maczki és Tordai álltak a legközelebb. Szecskó anyagában egri világi papok is szerepelnek, mint barátok: Halászy Caesar, Pétery (Petró) József, Kriston Endre. Szecskó Prohászka Ottokárt is Gárdonyi barátai közé sorolja. (Ez igaz lehet, mert a Nagypám által írt életrajzban is szerepel egy Dédapám által írt Prohászka-kötőtől levél.)

Kilián is, Szecskó is említi levélrészleteket. Kilián idéz Kassuba Domonkoshoz, Maczki Valérhoz, Madarász Flórisához, Werner Adolffhoz írt Gárdonyi-levelekből. A Madarász Flórishoz írt levél valóban szakmai témájú, Madarász egy színdarabjával kapcsolatos. Több forrást nem ismerek, de az, hogy Madarász véleményt kér Gárdonyitól, és Gárdonyi bátorítja, számomra a szakmaiságnál kicsit mélyebb kapcsolat meglétére utal. Szecskó dolgozatában egy Maczki Valérhoz és egy Werner Adolffhoz írt Gárdonyi-levelet szerepel.

Tordai Ányos *Gárdonyi utolsó napjaiból* című írása¹⁵ is forrásértékű. Egyrészt azért, mert Gárdonyi október 20-i búcsúszása Tordaitól és Werner Adolfftól: a ciszterci atyákkal való baráti kapcsolat bizonyítéka: „Hát csak jöjjenek fel gyakrabban, a beszélgetés nem árt”, másrészt azért is, mert megtudhatjuk, hogy Dédapám halálos ágyánál Tordai, Werner Adolf és Pétery (Petró) József is jelen voltak.

A világi pap barátok is nagy tekintélynek örvendő, elismert egri polgárok voltak.

Halászy Caesar¹⁶ 1898-tól 1913-ig él Egerben. Székesegyházi hitszónok és hittudományi főiskolai tanár. A *Katolikus lexikon* kiemeli *A túlvilágban való igaz hit* című beszédét.

Kriston Endre¹⁷ főszékesegyházi hitszónok, Samassa József bíboros, egri érsek titkára (1904–1912), majd Szmrecsányi Lajos egri érsek irodaigazgatója, pápai kamarás, egri kanonok.¹⁸ Kriston Endre 1901-től lehetett a baráti kör tagja. Az Ő személyisége Jézus követésében hasonlít a Dédapámra, ugyanis később egri segédpüspök lett, akit részben a 19-es események során, részben a második világháborúban tanúsított magatartása miatt vértanúként is emlegetnek. Szecskó szerint ő volt a közvetítő Gárdonyi és az érseki udvar között.

Pétery (Petró) József¹⁹ 1912-től az egri szeminárium dogmatikaprofesszora, majd spirituálisa. 1918-tól 1921-ig szerkesztette az Egri Katolikus Tudósítót, melybe Szecskó szerint Gárdonyi több írást is közzé tett (*Tengeren járók csillaga*, *A föld, Jézus és a gyermekek* mind 1921-ben;

Kendő vagy mi, 1922). Később váci püspök lett. 1924-ben könyvet írt a teológiai oktatás reformjáról.

Összefoglalva, Gárdonyi egri baráti körébe legalább 11 római katolikus pap tartozott. Egri évei alatt ezen ismerősei közül minimum négyen, maximum nyolcan tartózkodtak egyszerre Egerben. Ez önmagában cáfolata a méltatlanul ráragasztott „emberkerülő” jelzőnek, épp az ellenkezőjét bizonyítja. Ennél több emberrel mélyebb kapcsolatot tartani szinte nem is lehet!

	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
ciszterciek																										
Dombi Márk																										
Greska Kázmér																										
Kassuba Domokos																										
Kürti Menyhért																										
Maczki Valér																										
Madarász Flóris																										
Tordai Ányos																										
Werner Adolf																										
világiak																										
Halászy Caesar																										
Kriston Endre																										
Pétery (Petró) József																										

A baráti kör tagjainak írásai arra engednek következtetni, hogy Gárdonyi körül e négy-nyolc ember révén pezsgő szellemi élet folyt. Végignézve a barátok életpályáit és publikációit, a lehetséges beszédtemák igen széles köre tárul fel. Természetesen az irodalom, nyelvtan, stilisztika, költészet, dráma, de ott van a retorika, a zene, továbbá a filozófiai és vallási területek: bölcselet, dogmatika, erkölcsstan. Szinte természetes, hogy szóba kerülhetett a történelem, művészettörténet, pedagógia, lélektan, nemzeti sors, Eger kultúrája. Látna a publikációkat, gondolom olyan beszélgetések is lehettek, melyeknek tárgya a logika, egyházpolitika, közigazgatás, statisztika voltak.

Igazán azonban nem a tudás, hanem a pezsgő szellemi élet jelentette Dédapám számára a barátok megválasztásának kritériumát. Nem lehet tagadni, hogy az volt az egyik kulcs a Gárdonyi-házba vezető ajtón. A másik, mely egy még beljebb vezető ajtó zárját kinyithatta, az lehetett, hogy megfeleltek-e Gárdonyi barátokkal kapcsolatban kialakított elvárásrendszerének, amit így fogalmazott meg: „Becsüljük meg a jó barátokat! Az élet javai közé tartozik az az öt-hat velünk-érző lélek, akivel együtt utazgatunk a század hajóján a csillagokkal világított nagy végállomás felé.”²⁰ Ez a gondolat a ciszterciekkel és a világi papokkal való kapcsolatának lényegére mutat rá. Azért becsülte ezeket a barátait, mert velük együtt utazott a nagy végállomás felé, melynek századik évfordulóját idén ünnepejük.

Ebben a vonatkozásban két ciszterci atyát külön is kiemelnék: Madarász Flórist és a bevezetőben már említett Tordai Ányost.

Madarászra való utalást sajnos nem nagyon találtam mai irodalomtörténeti munkákban, jóllehet ő volt az, aki Dédapám irodalmi tevékenységéről először írt átfogó tanulmányt, és mint barát, ismerős Tordaihoz hasonlóan, őt megelőzve szintén helyére tudta tenni a katolikus tanítással első olvasatra nem mindenben összeegyeztethető regényrészleteket.

Madarász Flóris a *Katolikus Szemlé*ben 1909-ben, tehát a kisvárosi kapcsolatépítést feltételezve és tudva, hogy Gárdonyi Sándor fia a cisztercitákhoz járt gimnáziumba, mondhatjuk, hogy 5-6 évi ismeretség után egy háromrészes tanulmányban²¹ méltatja az addigi életművet. A kortársak ezt a tanulmányt olyan alapvető munkának minősítették, mely szerintük alig mellőzhető Gárdonyi tüzetesebb megismerésénél. Valóban ez volt az az „ősforrás”, amiből a háború előtti kritikák érezhetően merítenek.²² (Az is sokatmondó, hogy a háború utáni kritikusok nem hivatkoznak rá...)

Minőségmenedzsmenttel és változásmenedzsmenttel is foglalkozó mérnökként tudatosan nem az irodalomtudomány oldaláról közelítem az 1900-as évek elején zajló irodalmi folyamatokat. Ezért is merem Madarász írását kultúrtörténetileg nagyon értékesnek tartani. A bevezetésében ugyanis Fenyő Miksa *Nyugatban*²³ megjelent egyik írásával száll vitába, azt állítva, hogy „Végzetes tévedésünk volna, ha nemzetiségünk rovására akarnánk európaiabbakká lenni”.

Madarász a Nyugattal szemben pozicionálja Gárdonyit modern írónak. Olyannak, akinek modernsége legtökéletesebb harmóniában áll magyarságával, hiszen Gárdonyi témái, szereplői magyar emberek. Gárdonyi jó embereket rajzol, mentes a naturalizmus túlzásaitól, mindig megmarad a jó ízlés korlátai között, és fölfogását az erény és a bűn fogalmát illetően nem befolyásolják a korszellem divatos áramlatai. Még tragikus végű történeteiben is kicsíráznak az erkölcsi alapelvek.

Madarász munkájában feldereng már a csillagokkal világított végállomás elérésének gondolata és az a remény, hogy az író célba ér. Dédapám lélekvandorlással kapcsolatos regényrészleteire gondolok. Ezeket nem lehet törölni a művekből. A disszonancia Madarászt is zavarhatta, bánthatta. Gondolom, az akkor Egerben élő többi atyát is, azaz Maczki Valért, Kassuba Domokost, Kürti Menyhértet, Halászy Caesart, Kriston Endrét. Nehéz elképzelni, hogy Madarász problémafelvetése és érvelése ne lett volna hatással az egri atyák véleményére, különösen is Halászy Caesáré, akinek *A túlvilágban való igaz hitről* című beszédét a *Katolikus lexikon* külön is kiemeli. Bár Kilián azt mondja, hogy Madarász kapcsolata Gárdonyihoz szakmai jellegű volt, én mégis azt vélelmezem, hogy egy átlagos kritikusnál lényegesen jobban ismerte. Mint pap tisztában volt a végállomásra jutás fontosságával, és az üdvösségre jutás felől közelítette a szerzőt. Madarászt ezen kérdéshez való hozzáállása alapján sorolom a barátok közé. Egy barát – és csak egy barát – számára fontos, hogy másokkal is megértesse az igazságot, és ne engedje, hogy rossz irányba mutató vélekedések

nyerjenek teret. Ezért keresett és adott magyarázatot a disszonáns részletek indítékára. Így fogalmaz:

„akármilyen kirívó ellentétbe kerüljön is gondolkodásunkkal, azt az egyet mindig el kell ismernünk, hogy az ilyenféle bölcselkedés nála nem a különlegességek hajhászása, nem feltűnni vágyás, nem affektáció... (hanem) (...) az élet harcaiban megviselt, itt-ott tán keserű, de mindig az igazság útját kereső, magába vonult lélek megnyilatkozásait láthatjuk benne.”²⁴

Tordai Ányost a legközelebbi barátként említik a források. Ő Werner Adolffal és Petró Józseffel együtt ott volt a halálos ágy mellett. Az akkor Egerben élő és Dédapám személyesen ismerő öt római katolikus pap közül hárman (!) is – Tordai Ányos, Werner Adolf és Pétery (Petró) József – fontosnak tartották, hogy a haldokló mellett legyenek. Ez a barátság minősítése szempontjából önmagáért beszélő óriási dolog!

Tordai két írása is alapmű. Az egyik 1922-ből való²⁵, a halál előtti utolsó napokat írja le. A másikat 1935-ben adta ki. Ez kiegészítés az életrajzhoz.²⁶

Az 1922-es írás két, az örökkévalóságra való eljutás szempontjából lényeges állítást tartalmaz. Az egyik, Dédapám utolsó mondata: „az Isten az én szívemben lakik”, a másik, hogy a Jóisten Dédapám a Bebek-bátyánál is magasabbra vitte.

Az életrajz kiegészítése viszonylag hosszabb írás. Egyes részleteit a bevezetőben már említettem. A „láthatatlan ember” fogalmának értelmezése okán most visszatérek rá. Tordai a nézés és a látás közötti különbségből indul ki, amire már Dédapám is felhívta a figyelmet.²⁷ Úgy érzi, azért nem ismerhették meg sokan az író, mert keveset tudnak az életéről: „Munkái már életében világoskodtak, de életének sok fordulója homályban maradt.”²⁸ Ez a homály a barátok számára eloszlott. Ezért van döntő szerepe a barátok jellemzésének, a tőlük származó információknak. Másképp fogalmazva, ez az oka annak, hogy akik írtak róla,²⁹ nem látták igazán az embert. Meggyőződésem és tapasztalatom, hogy két Gárdonyi-kép létezik: az egyik azoknak a képe, akik ismerték és látták az író (illetve olvasták műveit), a másik azoké, akiknek nem volt vele személyes kapcsolatuk (és csak kritikákat olvastak róla). A két kép szükségképpen nem azonos!

A látók és az olvasók festették a hiteles képet!

Az önzetlen és melegszívű barátok bemutatás után nézzük meg röviden, miért becsülhették ők Gárdonyit, miért tettek érte oly sokat?

Vélelmezem, az író ars poeticája okán.

Dédapám azt mondja, magunkat olvassuk a műben. Ez egy nagyon érdekes, író és olvasó összekötő, együtt minősítő szempont, korai megfogalmazása az irodalompszichológia egyik alaptételének. Dédapám kétféle embert ismert: testit és lelkit, de alapvetően csak lelkit, mert írásainak célja az olvasók lelkének nemesítése volt.

Irodalommal kapcsolatos fogalmi lelki töltetűek.

Számára az olvasó és minden ember agyagedénybe zárt Isten-sugár.

A nyelv Isten ajándéka, mely a nemzetek tökéletesedésére szolgál.

A könyv az író papírosba öltöztetett, világító lelke. Ez a megfogalmazás burkoltan azt is jelenti, hogy nem minden könyv nevezhető könyvnek.

Gondoljunk vissza Madarász Flóris meglátására. Ő is hasonlóan gondolkodott ebben a kérdésben. Egy könyv, egy alkotás, egy irányzat lehet végzetes tévedés, azaz csak nyomdafestéket hordozó papíros. Sajnos ez a papíros is képes sorsunkat befolyásolni. Nemzetiségünk-európaiságunk múlhat rajta. A könyv mutasson jó példát, az író lelke világítson, ne túlozzon, maradjon a jó ízlés keretei között. Korszellem, divatos áramlat nem adhat felhatalmazást az erény és a bűn fogalmának megmásítására, a tragédia sem jogosít arra, hogy az erkölcsi alapelveket megkérdőjelezzük.

Madarász is azt sugallta, amit Gárdonyi is vall: a könyv értékelésében és minősítésében nem az író tudása, tehetsége, a mű témája, a kritikusok és esztéták véleménye mérvadó. Az érték nem relatív és nem korfüggő fogalom. Gárdonyi szerint az irodalmi művek viszonyítási alapja az abszolút Könyv, a Biblia, mert „Ez a könyv a könyvek könyve (...) Csak ez a könyv nem tér porba, / Mintha volna élő lelke!... (...) Isten szíve dobog benne.”

Gárdonyi számára a mérce tehát az, hogy mennyire érezhető az alkotásban Isten szívének dobogása.

Az Ő felfogása szerint az író dolga elsősorban nem önmegvalósítás, nem formai bravúrok felcsillantása. Műve akkor maradandó, ha Isten szíve dobogását hallhatóvá képes tenni. Az író Isten munkatársa a teremtésben. Gondoljunk az *Ida regényére*. Ott fejt ki Gárdonyi, hogy akkor lehet valaki művész, ha megérti, mit is jelent a Teremtés, az isteni „Legyen!” (lásd Ter 1). Mert mi az isteni „Legyen”?! A szeretetre, a szeretetbe való önzetlen meghívás, a lelki öröm, a dicsőítés örömeinek felkínálása. Ezt tartja Gárdonyi a művészet lényegének. Ez ma is érvényes. Ezt ma is vallják. Jókai Anna például úgy fogalmazott, hogy „az írás az Istenbe belehangzik”.

Gárdonyi esetében nemcsak a barátai – Madarász, Tordai –, hanem régi – Sík Sándor – és újkori – Jókai Anna, Cs. Varga István – olvasói is megéreztek és megérik, hogy agyagedénye annyira áthevült a belé záródó Isten-sugártól, hogy maga is sugárzóvá vált, és pontosan azon a hullámhosszon sugároz, amely őt is át-, illetve felhevítette.

Ez a Jézus-követő emberek, az apostolok titka. Ilyen értelemben nagyon sokat mond számomra, hogy az *Egri Híradó* 1899. november 21-i számában Halászy Caesar így ír róla:

„Nem kell neki a világnak aranya, se ezüstje; híre-, dicsőségénél kisebb gondja is nagyobb. Bőven kárpótolja a gondviselés nagy szívének gazdag kincseivel, melyeket mindennél többre becsül, mert ezekkel szolgálhat irodalmunknak, melynek nagy buzgalmú apostola.”

Az önzetlen és melegszívű pap barátok nem csak becsülték Dédapámat, hanem különösen a ciszterci atyák fontosnak tartották azt is, hogy Gárdonyi Géza szellemiségét halála után is megőrizték és terjesszék. Tordai Ányos kezdeményezésére az író halála után indult meg egy az író emlékét ápoló társaság szervezése. Az 1923-ban megalakult irodalmi egyesület elvben a Heves vármegyei születésű vagy lakhelyű, illetve a megye irodalmi életébe aktívan bekapcsolódó irodalombarátokat tömörítette. Elnöke Werner Adolf zirci apát, főtítkára pedig Tordai Ányos lett. Az egri Gárdonyi-kultusz ápolása mellett a társaság fő célja az irodalom népszerűsítése volt a vármegye településeire szervezett felolvasóesteken keresztül.

Beszédes az is, hogy a 41 rendes tag közül legalább 14, tehát legalább minden harmadik tag egyházi méltóság volt. (Kriston Endre, akkor már mint segédpüspök szerepel a tagok között.) A Társaság hamar túllépett a megye területén. Az 1926-ban kiadott *Értesítőjük* szerint a 41 rendes tagból 13 nem Heves megyei. A nem Heves megyeiek között voltak, akik időközben elköltöztek (Werner, Tordai), de olyan hírességek is, mint Harsányi Zsolt író és Tóth Tihamér, aki akkor a Budapesti Egyetem magántanára, a hitszónoklattan, hitoktatástan és neveléstan nyilvános rendes tanára, az egyetemi templom hitszónoka volt.

Az egri pap barátok úgy alapították a társaságot, hogy akkor már létezett a Gárdonyi Irodalmi Bizottság, mely 1922. szeptember 21-én, tehát még Gárdonyi életében jött létre Simon Lajos elnökletével többek között azzal a céllal, hogy az értékes költői és írói tehetségek érvényesülését a magyar tanítói közösség körében elősegítse, és a magyar népkultúra és a nemzet részére hasznot hozzon. E társaság tagjai elsősorban pedagógusok voltak.

*

A sokféle mendemondával szemben azok a papok, akik személyes barátságban éltek Gárdonyival, Egerbe költözésében a családi sebeik begyógyulását, az Istenhez való visszatérést, a művészetének kiteljesedését látták értéknek.

A családi sebeik begyógyulásában segítettek az író, akiben a szenvedés szeretetet szült és fő témája a másokért felajánlott élet szépségének bemutatása lett.

Ezek a barátok római katolikus papok voltak, akikkel folyamatos kapcsolatot tartott.

A pap barátokkal élete utolsó pillanatáig pezsgő szellemi életet élt.

A barátok a barátság lényeges elemének tekintették, hogy az örök életről azonos véleményen legyenek. Ők ismerték az író felfogását, ahol pedig az a világ számára nem volt egyértelmű, a személyes kapcsolatban szerzett ismeretek alapján egyértelműsítették.

Különösen a ciszterci atyák tartották fontosnak, hogy megalakuljon az író kultuszát Heves vármegyében ápoló Gárdonyi Társaság. Ennek a társaságnak tagjai között nagy számban voltak egyházi személyek, nem csak Heves vármegyéből.

Jegyzetek

- ¹ A szerző mérnök, Gárdonyi Géza dédunokája
- ² TORDAI Ányos *Amit nem tudunk Gárdonyiról*. Különlenyomat a „Magyar Kultúra” 1935. évfolyamából.
- ³ KILIÁN István *Gárdonyi és a ciszterciek (előadás vázlat)* // Egri Fehér Fekete. A Ciszterci Diákszövetség Egri Osztályának hírei. (Szerk.: Oláh Gyula), 1998. Karácsony 3–4. o.
- ⁴ KERÉKES Károly *Milyen kapcsolatunk lehet Gárdonyival*. // Egri Fehér Fekete. A Ciszterci Diákszövetség Egri Osztályának hírei. 1998 (V), №1(húsvét), 3. o.
- ⁵ <http://lexikon.katolikus.hu/D/Dombi.html> (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ⁶ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/g-85677/greksa-kazmer-87066/2022-09-23> (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/XIII._Le%C3%B3_p%C3%A1pa_22-09-23 (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ⁸ https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewi2iLn_7On6AhWa57siHU-EpDlw4ChAWegQICBAB&url=https%3A%2F%2Fwww.gardonyi-eger.hu%2F_user%2Fbrowser%2Ffile%2Fiskolat%25C3%25B6rt%25C3%25A9net%2Fiskola_tort_20-43.pdf&usq=AOvVaw3BfjSKcZ4EETj-djAS668S (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ⁹ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kurti-menyhert-geza-76819/> (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ¹⁰ https://hu.wikipedia.org/wiki/Maczki_Val%C3%A9r (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ¹¹ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/madarasz-floris-76B18/> (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ¹² <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/tordai-nyos-gyula-782D8/> (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ¹³ https://hu.wikipedia.org/wiki/Werner_Adolf (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ¹⁴ SZECSKÓ Károly *Gárdonyi Géza egri barátai*, in „Agyagedénybe zárt Isten-sugár” (szerk. Cs. Varga István), Budapest: Hungarovox, 2013: 179–194. o.
- ¹⁵ TORDAI Ányos *Gárdonyi utolsó napjaiból*. *Naplójegyzetek*, Élet, 1922 (XIII), №23 (1922. november 12.)
- ¹⁶ <http://lexikon.katolikus.hu/H/Hal%C3%A1sz.html>
- ¹⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/Kriston_Endre (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ¹⁸ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kriston-endre-76774/> (Letöltés: 2022. 12. 18.)
- ¹⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A9ter_J%C3%B3zsef (Letöltés: 2022. 12. 18.)
- ²⁰ Lásd Gárdonyi Géza: *A kövirózsa* című írása.
- ²¹ Madarász Flóris a *Katolikus Szemlében* 1909-ben írt, három részletben megjelent tanulmánya https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=262&layout=s&query=madarasz%20
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=379&layout=s&query=madarasz%20
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KatolikusSzemle_1909/?pg=476&layout=s&query=madarasz%20 ??? (Letöltés: 2022. 09. 23.)
- ²² KELLER Péter *Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Gárdonyi-képe* // Anyanyelvi és irodalmi nevelés, 2022 (5), №1-2: 61–86, 26. o.

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10079460&paging=1;20> (Letöltés: 2022. 09. 23.)

²³ FENYŐ Miksa *Figyelő* // Nyugat, 1909, №1: 48. o.; A Nyugatban hivatkozott írás Fenyő Miksa Rákos Jenővel folytatott vitája. https://adt.arcanum.com/hu/view/Nyugat_1909_1/?query=r%C3%A1kosi&pg=51&layout=s (Letöltés: 2022. 09. 23.)

²⁴ MADARÁSZ Flóris *Gárdonyi Géza* // Katolikus Szemle 1909: 454. o.

²⁵ TORDAI Ányos *Gárdonyi utolsó napjaiból, Naplójegyzetek*, // Élet (XIII), №23 (1922. november 12.).

²⁶ TORDAI Ányos *Amit nem tudunk Gárdonyiról*. Különlenyomat a *Magyar Kultúra* 1935. évfolyamából.

²⁷ Amit az útleíró elhallgat.

²⁸ TORDAI Ányos *Amit nem tudunk Gárdonyiról*. Különlenyomat a *Magyar Kultúra* 1935. évfolyamából.

²⁹ GOPCSA László *Gárdonyi élete és legelső írásai*, Budapest: Verlag J. Pfeiffer, 1923; FESZTY Árpádné *Gárdonyi Géza és A tegnap*, Budapest: Légrády 1924, SCHÖPFLIN Aladár *Gárdonyi Géza* 1925.

SZABOLCSKA László *Gárdonyi Géza élete és költészete* Timisoara: Helicon, 1926; KÉKY Lajos *Gárdonyi Géza* Budapest.: Pallas nyomda, 1926.-Irodalomtörténeti füzetek, 7. VÁTH János *Gárdonyi Géza életrajza* Szombathely: Dunántúli nyomda, 1929. SÍK Sándor *Gárdonyi, Ady, Prohászka*, Budapest: Pallas, 1929.